

Istraživanje o pristupu Romkinja socioekonomskim pravima u Srbiji

Beograd, oktobar 2015.

Praxis je domaća, nevladina i neprofitna organizacija, osnovana 2004. godine u Beogradu, koja se bavi zaštitom ljudskih prava, pružanjem pravne zaštite i javnim zagovaranjem za uklanjanje sistemskih prepreka u pristupu pravima.

Praxis deluje u oblasti statusnih i socioekonomskih prava, antidiskriminacije, rodne ravnopravnosti, migracija i prava deteta.

Pored besplatne pravne pomoći, Praxis svoje ciljeve i zadatke ostvaruje i kroz monitoring javnih politika, istraživanja, analize i javno zagovaranje za sistemski rešenja i uklanjanje prepreka u pristupu pravima, kroz podizanje svesti o problemima integracije marginalizovanih i socijalno isključenih zajednica, edukacije, objavljivanje publikacija i stručnu podršku reformama, kao i kroz umrežavanje i saradnju.

Istraživanje je nastalo u okviru projekta „Pravna pomoć i zagovaranje - pristup pravima i borba protiv diskriminacije Roma“ koji je sproveo Praxis, u saradnji sa Civil Rights Defenders-om i uz finansijsku pomoć Švedske agencije za međunarodnu saradnju. Sadržaj izražava isključivo stanovišta, mišljenja i stavove autora i ni na koji način ne izražava stavove i mišljenja Civil Rights Defenders-a i Švedske agencije za međunarodnu saradnju.

Sadržaj

Uvod	4
Pristup Romkinja pravu na zdravstvenu zaštitu	5
Pristup Romkinja pravu na socijalnu zaštitu.....	7
Pristup Romkinja pravu na obrazovanje	9
Pristup Romkinja pravu na rad i zapošljavanje u Srbiji.....	12
Uslovi stanovanja	14
Zaključak.....	15

Uvod

Istraživanje o pristupu Romkinja socioekonomskim pravima, koje je sproveo Praxis, ima za cilj da pruži informacije o pristupu Romkinja pravu na zdravlje, obrazovanje, zapošljavanje, socijalnu pomoć, kao i informacije o uslovima stanovanja. Predmet istraživanja bila je i rodna perspektiva, u smislu ispitivanja položaja žena u odnosu na muškarce iz istih zajednica. Istraživanje je sprovedeno u deset opština sa juga Srbije: Aleksincu, Prokuplju, Bojniku, Boru, Kuršumliji, Lebanu, Leskovcu, Beloj Palanci, Kruševcu i Knjaževcu, u periodu od februara do avgusta 2015. godine. Ispitano je ukupno 100 Romkinja i 100 Roma. Podaci su prikupljeni prilikom Praxisovih poseta romskim naseljima.

Ispitanice i ispitanici imali su u proseku 37 godina, a 78% ispitanih žena i muškaraca bilo je u bračnoj ili vanbračnoj zajednici. Prosečne godine za stupanje u prvu bračnu/vanbračnu zajednicu pokazuju značajne razlike između žena i muškaraca. Anketirane Romkinje u proseku u prvu bračnu ili vanbračnu zajednicu stupaju sa svega 14.7 godina, pri čemu treba imati u vidu da su najmlađe ispitanice koje su stupile u bračnu/vanbračnu zajednicu imale 13 godina i da je to bio slučaj u četiri od deset opština. Anketirani Romi u proseku stupaju u prvu bračnu ili vanbračnu zajednicu sa 17.5 godina. Muškarci su u proseku maloletni kada stupaju u prvu bračnu/vanbračnu zajednicu, ali najnižu granicu predstavlja 15 godina starosti, i to za 3% ispitanika.

U bračnu/vanbračnu zajednicu je svojom voljom stupilo 98% žena i 100% muškaraca, a 10% žena i 1% muškaraca su samohrani roditelji. Ovi rezultati nisu značajno različiti za žene i muškarce, ali pokazuju da su žene tradicionalno viđene kao roditelji koji nastavljaju da se brinu o deci nakon raskida sa partnerom, kao i to da su one podložnije volji/pritisku porodice kada je u pitanju stupanje u brak nego muškarci.

Osim toga, 89% Romkinja ima decu, u proseku troje, najmanje jedno, a najviše desetoro. Romkinje u proseku prvo dete rađaju sa svega 17 godina, dok najnižu granicu za dobijanje prvog deteta predstavlja 13 godina.

Pristup Romkinja pravu na zdravstvenu zaštitu

U okviru prava na zdravstvenu zaštitu, istraživanje je obuhvatilo pitanja koja se odnose na posedovanje zdravstvenih knjižica, situacije u kojima se Romkinje obraćaju lekaru, kao i odnos zdravstvenih radnika prema pripadnicama romske nacionalne manjine.¹

Posedovanje ličnih dokumenata predstavlja preduslov za ostvarivanje prava iz zdravstvenog osiguranja. Rezultati istraživanja pokazuju da zdravstvenu knjižicu ima 79% Romkinja i 73% Roma. Ovde ne možemo govoriti o značajnim razlikama kada je u pitanju rodna komponenta. Najčešći razlog za neposedovanje zdravstvene knjižice jeste nedostatak ostalih ličnih dokumenata, neophodnih za izdavanje zdravstvene knjižice (kod 66% žena i 60% muškaraca). Nijedna ispitanica nije navela da je imala problema prilikom porođaja zbog neposedovanja zdravstvene knjižice ili posedovanja neoverene zdravstvene knjižice, što pokazuje da se poštuju propisi koji predviđaju da porođaj spada u hitnu zdravstvenu negu i da se zbog toga troškovi nadoknađuju iz republičkog budžeta u skladu sa zakonom. Ipak, kod ispitanica ponekad postoji strah da pomenuti propisi neće biti primenjeni i da će one zbog svoje nacionalnosti biti tretirane drugačije.

„Prilikom prva tri porođaja nisam imala problema zbog neposedovanja zdravstvene knjižice. Pred poslednji porođaj nisam otišla u bolnicu, jer sam se plašila da će mi u bolnici naplatiti troškove, koje nisam bila u mogućnosti da platim, pa sam se porodila kod kuće“. (Ž., 1994, *Bela Palanka*)

„Prilikom oba porođaja nisam imala zdravstvenu knjižicu koju su mi u bolnici tražili, ali ne zbog troškova ili upisa ličnih podataka, već zbog podatka o krvnoj grupi“. (Ž., 1992, *Kuršumlja*)

Kada je u pitanju briga o zdravlju dece, 77% ispitanica izjavilo je da njihova deca imaju zdravstvene knjižice. Deca najčešće nemaju zdravstvene knjižice zato što njihovi roditelji nisu zdravstveno osigurani, što je posledica pravne nevidljivosti roditelja, ili pak toga što su roditelji lica bez državljanstva, prebivališta i/ili boravišta, itd.

Romkinje se u 65% slučajeva obraćaju lekaru u slučaju gripa, prehlade ili neke druge bolesti, zatim u 50% slučajeva kada su deca bolesna, 40% u slučaju potrebe za hitnom pomoći, 40% prilikom porođaja, 35% radi trudničkih pregleda i 31% preventivno.

Pitanje tretmana usko je povezano sa diskriminacijom. S obzirom na to da diskriminacija predstavlja neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje na osnovu ličnih svojstava, istraživanje je obuhvatilo pitanja koja se odnose na tretman Romkinja u zdravstvenim ustanovama od strane lekara i drugog medicinskog osoblja. Kada je u pitanju tretman ispitanica u zdravstvenim ustanovama, 83% njih izjavilo je da su zadovoljne načinom na koji se prema njima ophode lekari i drugo medicinsko osoblje, dok je 10% ispitanica reklo da nije zadovoljno, najčešće ističući da je zdravstveno osoblje neljubazno i grubo. Na pitanje da li im je na jasan način objašnjeno od čega boluju i šta treba dalje da rade, 86% njih odgovorilo je potvrdno, a 7% odrično. Ako analiziramo odgovore pojedinačno u odnosu na opštine u kojima je istraživanje

¹ Za više informacija o pristupu Roma pravu na zdravlje, videti Praxisov izveštaj [„Analiza glavnih prepreka i problema u pristupu Roma pravima na zdravlje i zdravstvenu zaštitu“](#)

sprovedeno, procentualno ne postoje značajnije razlike, sa izuzetkom Kruševca, gde je svega 50% Romkinja odgovorilo da je zadovoljno tretmanom od strane lekara i drugog medicinskog osoblja, odnosno njih 60% se izjasnilo da im je na jasan način objašnjeno od čega boluju i šta treba dalje da rade. Treba imati u vidu i da se iz daljeg razgovora sa ispitanicama pokazalo da one najčešće i ne znaju da prepoznaju diskriminaciju, čak ni onda kada je ona direktna, a naročito kada je reč o prikrivenom obliku diskriminacije. U slučajevima kada je prepoznaju, nedostaje znanje o mehanizmima zaštite.

„Lekari su neljubazni i stalno su ljuti, ne znam da li su uvek i prema svima takvi. Ja sam nepismena i ne razumem najbolje kada mi govore o procedurama, a oni nemaju strpljenja. Kada je jedno od moje dece bilo bolesno, ležali smo na odeljenju i nikako nisam dobijala odgovor o zdravstvenom stanju deteta, već su me stalno podsećali da moram platiti troškove lečenja jer nismo osigurani. Tada mi je pomogao centar za socijalni rad.“ (Ž., 1979, Leskovac)

„Veoma sam zadovoljna tretmanom lekara koji su me kao trudnicu koja nema zdravstvenu knjižicu bez ikakvih problema primili, pregledali i izdali mi potvrdu o trudnoći.“ (Ž., 1999, Prokuplje).

„Nisam zadovoljna tretmanom zdravstvenih radnika. Kada sam zimus otišla na pregled, lekarka mi je prilikom ulaska u ordinaciju rekla da nema potrebe da dolazim kod lekara jer vidi da nisam bolesna, iako sam zaista bila bolesna. Nije me pregledala, a ja se nisam nikome žalila.“ (Ž., 2000, Bor)

„Nemam primedbi na odnos lekara i zdravstvenog osoblja prema meni i mojoj deci, ljubazni su i njihov odnos je isti kao i prema drugim pacijentima.“ (Ž., 1994, Bojnik)

„Lekari se ne ponašaju isto prema Romima, manje su ljubazni prema Romima, viču na njih kada odu u dom zdravlja.“ (Ž., 1999, Bojnik)

„Zadovoljna sam, ljubazni su i nemam zamerke na njihov rad.“ (Ž., 2000, Bojnik)

„Nisam zadovoljna tretmanom zdravstvenih radnika. Grubi su i nemaju strpljenja.“ (Ž., 1967, Kuršumlja)

„Uglavnom sam zadovoljna načinom na koji mi se obraćaju lekari, ali nisam zadovoljna načinom obraćanja medicinskih sestara. Veliki broj njih je inače neljubazan, a mnoge su neljubazne zato što sam Romkinja. Dešava se da dugo čekamo u hodnicima, a sestrama smeta što deca vrište, pevaju... A razumljivo je da ne mogu biti tako dugo mirna.“ (Ž., 1988, Bela Palanka)

Pristup Romkinja pravu na socijalnu zaštitu

U okviru dela ankete o pravu na socijalnu zaštitu, cilj istraživanja bio je da se ispita koliko ima korisnika/ca ovih prava, kolike su njihove potrebe za socijalnom pomoći, da li postoji razlika kada su u pitanju potrebe žena i muškaraca, da li su češći nosioci prava žene ili muškarci, kao i kakav je odnos zaposlenih u centrima za socijalni rad prema Romkinjama.²

Rezultati istraživanja pokazuju da pravo iz socijalne zaštite ostvaruje 38% žena koje su nosioci prava i 43% muškaraca. Osim toga, 27% žena odgovorilo je da su njihovi bračni/vanbračni partneri nosioci prava iz socijalne zaštite, dok je isti odgovor dalo svega 7% muškaraca. Iz ovoga možemo zaključiti da su muškarci tradicionalno viđeni kao predstavnici porodice i da se oni prijavljuju da budu nosioci prava ispred porodice. Kao najčešći razlog za neostvarivanje prava iz socijalne zaštite, i žene i muškarci naveli su nedostatak potrebnih dokumenata. Tako je odgovorilo 50% žena koje ne ostvaruju prava iz socijalne zaštite i 47% muškaraca u istom položaju. Interesantno je da je gotovo identičan broj Roma i Romkinja kao razlog za neostvarivanje prava iz socijalne zaštite naveo nepostojanje potreba (9.6% žena i 9% muškaraca). Neznatne razlike između žena i muškaraca koje se tiču ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu govore o približno istom statusu žena i muškaraca kada je u pitanju pristup pravu na socijalnu zaštitu.

Kada je u pitanju tretman od strane socijalnih radnika/ca, 58% Romkinja odgovorilo je da je zadovoljno načinom na koji im se obraćaju socijalni radnici/ce, dok je 24% odgovorilo da je nezadovoljno. Oko 18% ispitanica nije odgovorilo na pitanja o tretmanu, jer umesto njih u centar za socijalni rad idu njihovi bračni/vanbračni partneri, pa nemaju iskustva sa zaposlenima u ovim institucijama. Kao najčešći razlog za nezadovoljstvo naveden je neljubazno i grubo ponašanje zaposlenih u centrima za socijalni rad. Osim toga, njih 62% reklo je da razumeju pružene informacije o uslugama ustanove socijalne zaštite, dok je 17% izjavilo suprotno.

„Kada se obratim centru za socijalni rad, uvek dobijam odgovor da ne mogu da ostvarim prava i tada mi kažu da su u velikoj gužvi i da nemaju vremena da mi objašnjavaju zbog čega nemam pravo na pomoć. Ovo je bila uobičajena situacija kroz koju sam prolazila godinama dok nisam ostvarila pravo na novčanu socijalnu pomoć. Nikada do sada nisam dobila jednokratnu novčanu pomoć iako sam više puta tražila.“ (Ž., 1956, *Aleksinac*)

„Nemam zamerki na rad i ophođenje zaposlenih u centru za socijalni rad. U više navrata su mi i sami pomogli kako bih pribavila neophodna dokumenta za ostvarivanje nekih prava. Prema meni su uvek bili ljubazni.“ (Ž., 1972, *Kuršumlija*)

„Stalno su neljubazni, ljuti, nemaju vremena i slično“ (Ž., 1982, *Leskovac*)

„U većini institucija zaposleni su neprijatni prema Romima, iako ne kažu da je to razlog.“ (Ž., 1988, *Prokuplje*)

² Za više informacija o pristupu Roma pravu na socijalnu zaštitu, videti Praxisovu [„Analizu glavnih prepreka i problema u pristupu Roma pravu na socijalnu zaštitu“](#)

„Ne idem često u centar za socijalni rad. Išla sam tamo kada sam skupljala dokumenta za roditeljski dodatak i tada su bili ljubazni i pomogli mi.“ (Ž., 1994, *Bojnik*)

„Nisam zadovoljna odnosom socijalnih radnika prema meni i mojoj porodici. Brinem se o maloletnoj unuci od njenog rođenja jer ju je majka ostavila, a centar za socijalni rad mi do danas nije pomogao da rešim pitanje starateljstva nad njom, kako bismo dete i ja koja se o njoj brinem mogli da ostvarimo pravo na dečji dodatak i ostalo.“ (Ž., 1960, *Bela Palanka*)

Pristup Romkinja pravu na obrazovanje

U okviru prava na obrazovanje svrha ankete bila je da se identifikuje nivo obrazovanja ispitanica u odnosu na ispitanike, utvrdi da li su razlozi za prekid, odnosno nenastavljanje školovanja, u direktnoj vezi za patrijarhalnim poimanjem uloge žene u porodici, kao i da se ispita kakav je odnos školskog osoblja i učenika prema pripadnicama romske nacionalne manjine.

Rezultati istraživanja pokazuju da je oko trećine ispitanika i ispitanica završilo osnovnu školu, tačnije 31% ispitanica, što je za 4% manje od istog broja ispitanika.

Ukupno 17% ispitanica nikada nije pohađalo školu, što je pojava karakteristična i za 10% ispitanika. Iako se može pretpostaviti da je siromaštvo najveći uzrok neupisivanja u školu, 7% žena izjavilo je da je loša ekonomska situacija razlog prekida školovanja, dok se za tri procenta veći broj Romkinja (10%) izjasnio da su drugi razlozi u pitanju: roditelji ih nisu upisali u matičnu knjigu rođenih, zbog čega su mislili da ne mogu da ih upišu u školu, udaljenost škole, obaveza čuvanja mlađe dece, ali i odnos roditelja, rođaka i okoline prema školi.

„U selu u kome sam živeo nije bilo škole, niti je bilo škole u bližim okolnim selima.“ (*M., 1958, Kuršumlja*)

„Nisam pohađala nastavu u školi, jer sam živela u planinskom selu, gde nije bilo škole.“ (*Ž., 1967, Kuršumlja*)

„U mestu u kom sam živeo sa roditeljima nije bilo škole. Roditelji nisu mogli da me prate do i od škole zbog posla. Često smo se selili u potrazi za poslom.“ (*M., 1982, Knjaževac*)

„Tako je bilo u Uroševcu, niko nije išao.“ (*Ž., 1963, Kruševac*)

„U Prištini sam živela u romskoj mahali i deca iz mahale uglavnom nisu išla u školu. Ne znam razlog, prosto je bilo tako da deca ne idu u školu, već moraju da rade. Ja sam čuvala braću i sestre, kao i decu bliskih rođaka, dok su odrasli radili.“ (*Ž., 1969, Leskovac*)

Patrijarhalno razumevanje uloge žene u porodici je prisutno, što pokazuje i činjenica da se 3% ispitanica odlučilo da izabere odgovor da je pol razlog zbog koga nisu upisane u školu, odnosno 10% njih je odgovorilo da je brak i odgajanje dece uzrok prekida školovanja.

„Završila sam osnovnu, pa onda upisala srednju, ali sam nedelju dana pred kraj drugog razreda odlučila da zasnujem vanbračnu zajednicu.“ (*Ž., 1994, Bela Palanka*)

„Da se nisam udala, trudila bih se da se zaposlim u policiji.“ (*Ž., 1989, Bela Palanka*)

„Roditelji su smatrali da ženska deca ne treba da idu u školu, očekivalo se da čuvaju mlađu braću i sestre i da obavljaju kućne poslove. U školu me nisu davali da se ne pokvarim.“ (Ž., 1982, Bor)

„Školovanje je više važno za muškarce jer oni treba da zarade, a za žene nije, jer za njih nije rad, nego da budu u kući sa decom i obavljaju kućne poslove.“ (M., 1986, Bor)

Ukupno 39% ispitanica navelo je da je upisalo osnovnu školu, ali da je nije završilo. Među ispitanicima procenat je vrlo sličan, te je 34% izjavilo da nije do kraja privelo osnovno obrazovanje. Razlozi za prekid školovanja, odnosno nenastavljanje daljeg obrazovanja, leže pre svega u siromaštvu i migracijama kao posledici siromaštva, što je 41% anketiranih Romkinja, odnosno 54% Roma, potvrdilo.

„Nismo imali za knjige, prevoz do škole, užinu, odeću, obuću i drugo.“ (Ž., 1985, Bela Palanka)

„Bilo nas je troje dece u kući i roditelji nisu imali novca, morali su da biraju da li da nam kupe da jedemo ili da nas školuju.“ (Ž., 1971, Prokuplje)

„Nisam više mogao da pohađam nastavu u srednjoj školi, jer moji roditelji nisu bili u mogućnosti da plate mesečnu kartu za putovanje do škole i udžbenike.“ (M., 1983, Kuršumlija)

Ispitanik koji je bio odličan đak i u osnovnoj i u srednjoj školi izjavio je: „Dva razreda srednje škole završio sam u enklavi na Kosovu. Potom su se roditelji preselili u selo pored Bora gde sam morao da pešačim po 10 km jer nije bilo prevoza do srednje škole“.

Iako nijedna od ispitanica to nije spomenula, 3% ispitanika napomenulo je da je prekinulo školovanje zbog nedostatka potrebnih dokumenata³.

„Nisam mogao da nastavim školovanje, jer nisam mogao da priložim izvod iz matične knjige rođenih, što je škola zahtevala.“ (M., 1996, Kruševac)

Iako je veoma mali procenat ispitanika i ispitanica završio srednju školu, među njima ipak postoji značajna razlika na ovom nivou obrazovanja. Naime, samo 4% ispitanica završilo je srednju školu, dok je istu završilo 13% ispitanika. U većini slučajeva reč je o trogodišnjim stručnim školama, poput mašinske, trgovačke itd.

Loš tretman od strane nastavnika, odnosno vršnjaka nije zabeležen kao uzrok prekida školovanja, osim u jednom slučaju:

„Deca mog brata krenula su u školu, ali tamo vlada uverenje da oni dolaze samo zbog užine, što smatramo za blamiranje, pa ih više ne šaljemo. Oni imaju da jedu i ovde.“ (Ž., 1973, Kruševac)

Ukupno 78% ispitanica odgovorilo je da nije imalo nikakvih problema tokom školovanja, bilo da je reč o nastavnicima, školskoj upravi ili vršnjacima. Romkinje u poznijim godinama su se sa nostalgijom sećale „Titovog vremena“, kada, prema njihovim rečima,

³ Više o tome na koji način nedostatak dokumentacije utiče na pristup pravu na obrazovanje, videti u Praxisovom izveštaju [„Analiza glavnih problema i prepreka u pristupu pravu na obrazovanje pripadnika romske populacije u Srbiji“](#)

nije pravljena razlika među decom. Sa ovim većinskim stavom ne slaže se 2% ispitanica koje smatraju da je romskoj deci manje posvećivana pažnja od strane nastavnog osoblja, da su druga deca odbijala da sede sa Romima u klupi, da dele užinu, ili ih nisu pozivala u kućne posete zbog uverenja da su prljavi kradljivci.

Poznato je da u Srbiji romska deca neretko pohađaju tzv. specijalne škole, iako nemaju nikakvih smetnji u razvoju. Među ispitanicima, 2% žena, odnosno 1% muškaraca, svedoci su ovakve prakse. Ispitanica u Boru završila je Osnovnu specijalnu školu „Vidovdan”, jer je, kako kaže, „romskoj deci bilo lakše da idu u specijalnu školu“, što govori o diskriminaciji koja je toliko ukorenjena u društvu da čak ni pojedini pripadnici romske zajednice u tome ne vide ništa sporno.

Značaj obrazovanja i ispitanice i ispitanici uglavnom vide u opismenjivanju i mogućnosti zaposlenja i obezbeđivanja sredstava za život, a potom i u lakšem pristupu informacijama i razumevanju procedura i prava.

„Kada čovek završi školu, kulturnije se obraća. Ako nemaš školu, ti ne umeš da pričaš, pa neće da te slušaju službenici, ili ne mogu da te shvate, ili ih ti ne razumeš.” (Ž., 1969, Bor)

„Obrazovanje je važno, jer sam imala problema što sam nepismena i ne umem da čitam, pa zbog toga ne dolazim do važnih informacija.” (Ž., 1969, Leskovac)

Većina ispitanika misli da je školovanje važno za oba pola, mada ima i drugačijih stavova:

„Školovanje je važnije za žensku decu, jer žene ne mogu da obavljaju teške fizičke poslove koji se uglavnom nude licima bez stručne spreme.” (Ž., 1984, Knjaževac)

Priliku da se školuju kroz školu za obrazovanje odraslih iskoristilo je svega 2% žena dok to nije učinio nijedan muškarac. Međutim, zbog malih šansi za zaposlenje, obrazovanje gubi na značaju i među školovanim Romkinjama i Romima. Ispitanica iz Bora rekla je da je ranije mislila da je obrazovanje važno, ali da sada misli da ipak nije toliko bitno, jer „opet možeš da budeš bez posla”. U službi za zapošljavanje su joj govorili da bi mogli da joj nađu posao kada bi imala makar završenu osnovnu školu, pa se ona potrudila i završila je vanredno. Nakon toga se razočarala jer taj trud nije rezultirao pronalaskom posla.

„Stečena diploma srednje mašinske škole nije mi pomogla da se zaposlim, iako potreba postoji. Osim diplome moraš da imaš i vezu da bi se zaposlio. Uzrok nepronalaženja posla nije nacionalna pripadnost, jer su u istoj situaciji i drugi.” (M., 1981, Bela Palanka)

U cilju procene koliko su lokalni organi vlasti učestvovali u promociji obrazovanja među romskom populacijom, pitali smo ispitanice da li su od opštine tokom školovanja dobile neku vrstu pomoći, poput besplatnih udžbenika, pribora, prevoza. Samo tri Romkinje odgovorilo je potvrdno.

Pristup Romkinja pravu na rad i zapošljavanje u Srbiji

Kada je u pitanju deo ankete koji se odnosi oblast zapošljavanja, namera nam je bila da utvrdimo koji procenat ispitanih Romkinja ostvaruje neku vrstu prihoda, da li postoji razlika u zapošljavanju Romkinja i Roma, koju vrstu poslova oni obavljaju, da li poseduju radnu knjižicu i kakav je odnos službenika u Nacionalnoj službi za zapošljavanje (NSZ) prema ovoj osetljivoj grupi.

Od 100 anketiranih Romkinja, 35% njih potvrdilo je da ostvaruje neke prihode. Diskrepanca u odnosu na isti broj anketiranih Roma je velika, s obzirom na to da među muškarcima ovaj procenat iznosi čak 85%. U Knjaževcu su na primer svi ispitanici Romi zarađivali, dok je svega 50% žena ostvarivalo neku vrstu prihoda. Razlika je velika i u Lebanu, gde ovaj odnos iznosi 100:60.

Uzevši u obzir prethodnu statistiku, očekivani su i rezultati koji se odnose na privređivanje u porodici. Naime, upitali smo ispitanice u kojoj meri one zarađuju u odnosu na bračne ili vanbračne partnere, i dobili odgovor da u 37% slučajeva muškarac privređuje, u 24% slučajeva oba partnera, a u 10% niko od partnera ne radi. Zabeležili smo samo jedan slučaj u Bojniku gde se Romkinja izjasnila da samo ona privređuje, ali i jedan slučaj u Lebanu gde je ispitanica potvrdila da punoletni sin jedini povremeno zarađuje u domaćinstvu.

Potrebno je napomenuti da ovde u najvećem procentu govorimo o teškom fizičkom radu „na crno“, koji se često obavlja povremeno, poput sakupljanja sekundarnih sirovina, branja voća i povrća, poljoprivrednih radova, čišćenja, cepanja drva, rada na građevini. Neretko su i ispitanice i ispitanici prinuđeni da putuju i da se sele u velike gradove u Srbiji i Crnoj Gori u potrazi za poslom.

„Moja porodica je jako siromašna, živeli smo u neformalnom naselju u Kosovskoj Mitrovici i svi smo morali da radimo. Bavili smo se i prosjačenjem. Radila sam još kao dete i na pijačnoj tezgi na Kosovu. To je bilo uobičajeno.“ (Ž., 1979, Leskovac)

„Obavljam sezonske poslove u Vojvodini i građevinske poslove u Crnoj Gori. Tokom zime pružam usluge oko pripreme ogreva pojedinim domaćinstvima.“ (M., Leskovac)

Neznatan broj ispitanika i ispitanica može se pohvaliti zaposlenjem u skladu sa zakonskom regulativom, bilo da se radi o zaposlenju preko zadruge, ili ugovorima na određeno ili neodređeno. Ukupno sedmoro osoba istaklo je da ima ugovor, i to jedna Romkinja koja radi u javnom komunalnom preduzeću, i šest Roma, od kojih je jedan zaposlen kao pedagoški asistent, jedan kao domar u školi, a ostali u javnim komunalnim preduzećima.

Kada je reč o prijavi kod Nacionalne službe za zapošljavanje, 73% ispitanica, odnosno 75% ispitanika, odgovorilo je da su prijavljeni. Za sve ostale najveću prepreku za pristup ovim pravima čini nedostatak ličnih dokumenata, i to u 22% slučajeva kada su u pitanju Romkinje, odnosno u 21% slučajeva kada su u pitanju Romi. Glavni razlozi za

neposjedovanje ličnih dokumenata jesu nemogućnost prijave prebivališta ili neupisivanje činjenice rođenja.⁴

„Prebegli smo sa Kosova. Nisam imala lična dokumenta, pa nisam pohađala ni program Druge šanse⁵.” (Ž., 1979, Leskovac)

Visok procenat ispitanica koje su se obraćale službenicima NSZ-a, oko 90%, izjasnile su da su zadovoljne ponašanjem službenika, kao i pruženim informacijama o uslugama ustanove. Nekoliko ispitanica istaklo je da službenici imaju razumevanja kada zbog obavljanja sezonskih poslova kasne sa obavezom periodičnog javljanja nezaposlenog lica NSZ-u. Tek se 2% ispitanica žalilo na odnos službenika prema njima, ističući da su često neljubazni, kao i na to da im preko ustanove nikada nije ponuđen posao ili obuka.

Na pitanje da li smatraju da su prilikom konkurisanja za posao bile diskriminisane, oko 45% ispitanica je izričito reklo ne, dok se preostale nisu izjašnjavale. U nekoliko navrata je spomenuto da se posao dobija „preko veze“, bez obzira na nacionalnost.

„Kratko sam radila u bolnici na zameni i nisam imala nikakvih problema zbog nacionalnosti. Prestala sam da radim kada je prestala potreba za mojim angažovanjem. Međutim, mislim da je moj unuk žrtva diskriminacije jer je konkurisao za posao u jednoj mesari s obzirom na to da je po struci mesar, ali je odbijen, a potom je zaposleno lice koje nije Rom. Inače, Romi se ne zapošljavaju u prehrambenim prodavnicama ili mesarama, jer je sredina u kojoj živim opterećena predrasudama.” (Ž., 1956, Aleksinac)

Alarmantan je podatak koji pokazuje da 54% anketiranih Romkinja nikada nije konkurisalo za posao. U Kuršumliji je čak 100% žena dalo ovakav odgovor, dok je u Leskovcu i Prokuplju 90% ispitanica odgovorilo na ovaj način.

⁴ Više o problemu možete pročitati u Praxisovim izveštajima [Analiza postupaka naknadnog upisa u matične evidencije](#) i [Prijava prebivališta u Republici Srbiji - kratka analiza preostalih izazova](#)

⁵ Projekat Ministarstva prosvete i nauke RS „Druga šansa - Razvoj sistema funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih u Srbiji“.

Uslovi stanovanja

Najsiromašniji deo romske populacije živi u izuzetno lošim uslovima, a problem stanovanja Roma predstavlja jedan od najozbiljnijih problema kada je reč o poštovanju ljudskih prava, odnosno prava na adekvatno stanovanje. Neretko, oni se suočavaju sa problemom nepostojanja pravne sigurnosti stambenog statusa i prinudnim iseljenjima⁶. Cilj ove ankete bio je da se ispituju uslovi u kojima Romkinje žive, ali i da se utvrdi u kojoj meri su Romkinje, odnosno Romi, vlasnici, odnosno zakupci objekata u kojima žive.

Od deset opština⁷ koje je obuhvatila ova anketa, intervju je vođen u pedeset tri naselja (legalizovana naselja, neformalna naselja, socijalni stanovi). Ukupno 92% intervjuisanih Romkinja, a čak 97% Roma, odgovorilo je da živi u objektu od čvrstog materijala. Ipak, u većini slučajeva radi se o nezavršenim trošnim kućama od cigle, bez izolacije, a čak 8% ispitanica, odnosno 2% ispitanika, živi u objektima sagrađenim od kartona i lima.

Poznato je da se Romi koji žive u neformalnim naseljima nalaze u posebno teškoj situaciji, jer je najčešće reč o nelegalizovanim objektima bez vode, struje i kanalizacije. Što se tiče uslova u kojima žive Romkinje koje smo intervjuisali, dobijen je podatak da 88% ispitanica živi u objektima koji imaju struju. Međutim, ovaj visok procenat treba uzeti sa rezervom jer se vrlo često radi o nelegalnim priključcima za struju. Takođe, dešavalo se da je nekoliko kuća u naselju priključeno na jedno brojilo, i kako pojedini stanovnici nisu imali novca da plate račun za struju, neretko je bio slučaj da Elektrodistribucija isključi sva domaćinstva sa električne mreže (Kuršumlja).

Pristup pijaćoj vodi ima 72% ispitanica, iako jedan broj njih mora da koristi vodu sa zajedničkih česama koje su postavljene napolju ili u neposrednoj blizini. Jedna ispitanica iz Kuršumlje navela je da do izvora pijaće vode mora da pešači 2 km, jer voda iz bunara u samom naselju nije za piće.

Ono što se pokazalo kao najveći problem jeste pristup kanalizacionom sistemu. Ukupno 45% ispitanica potvrdilo je da objekat u kome žive nema kanalizaciju, što predstavlja ozbiljan zdravstveni problem.

U nameri da ispitamo odnos između žena i muškaraca, pitali smo ispitanice i ispitanike ko je vlasnik/zakupac objekta u kome žive, tamo gde je takav status regulisan. Rezultati pokazuju da od ukupno 200 ispitanika i ispitanica, u svega 8% slučajeva nosilac prava je žena nosilac prava, a u 80% muškarac. Od 8% slučajeva u kojima je žena nosilac stambenog prava, 3% čine same ispitanice, odnosno bračne ili vanbračne partnerke, dok je u preostalim 5% slučajeva reč uglavnom o majkama, sestrama. Od 80% slučajeva u kojima je muškarac nosilac stambenog prava, 41% čine sami ispitanici, odnosno bračni ili vanbračni partneri, dok 39% čine otac, svekar, rođak.

⁶ Više o pravnoj sigurnosti stambenog statusa i prinudnim iseljenjima, možete pročitati u Praxisovoj izveštaju [„Analiza glavnih prepreka i problema u pristupu Roma pravu na adekvatno stanovanje“](#)

⁷ Aleksinac, Prokuplje, Bojnik, Bor, Kuršumlja, Lebane, Leskovac, Bela Palanka, Kruševac i Knjaževac

Zaključak

Rezultati istraživanja pokazuju da anketirane Romkinje iz Aleksinca, Prokuplja, Bojnika, Bora, Kuršumlije, Lebana, Leskovca, Bele Palanke, Kruševca i Knjaževca u 79% slučajeva poseduju zdravstvenu knjižicu, 73% ispitanica je prijavljeno kod Nacionalne službe za zapošljavanje, malo manje od 40% uživa pravo na socijalnu zaštitu, i oko 30% je završilo osnovnu školu. Što se tiče uslova života, 92% ispitanica živi u trošnim objektima od cigle, 88% živi u objektima koji imaju struju, 72% ima pristup pijaćoj vodi, a 45% živi u objektu koji nije priključen na kanalizacionu mrežu.

Kao najčešći razlog za neostvarivanje prava iz socijalne zaštite i neposjedovanje zdravstvene knjižice naveden je nedostatak potrebnih dokumenata. Siromaštvo je najveći uzrok neupisivanja ili prekida osnovnog obrazovanja, dok se prihvodi najčešće ostvaruju obavljanjem poslova na „crno“.

Kada je u pitanju tretman od strane predstavnika institucija sa kojima dolaze u dodir u cilju ostvarivanja prava, oko 90% ispitanica izjasnilo se da je zadovoljno ophođenjem i pruženim informacijama od strane službenika Nacionalne službe za zapošljavanje, preko 80% je zadovoljno načinom obraćanja i uslugom lekara i drugog medicinskog osoblja, 78% je reklo da nije imalo nikakvih problema tokom školovanja, ni u odnosu sa nastavnicima, ni u odnosu sa školskom upravom, dok je 58% Romkinja zadovoljno načinom obraćanja socijalnih radnika. Kao najčešći razlog za nezadovoljstvo naveden je neljubazan i grub odnos predstavnika institucija prema njima. Ipak, iz razgovora sa ispitanicama može se zaključiti da one najčešće očekuju da budu tretirane loše zbog svoje nacionalne pripadnosti, zbog čega svako ponašanje koje odstupa od toga predstavlja dovoljan razlog za zadovoljstvo, a tako se doživljava i poštovanje propisa, iako je ono obaveza svih institucija. Takođe, Romkinje često nisu svesne diskriminacije ili je ona prikrivena.

Odgovori na ankete obojeni su patrijarhalnim stavovima i ispitanika i ispitanica, posebno u delu koji se odnosi na ulogu žene u porodici. Muškarci su u većem broju slučajeva, u ime porodice, nosioci prava na socijalnu pomoć, u 80% slučajeva muškarac je vlasnik ili zakupac objekta, dok je 85% Roma, a tek 35% Romkinja, izjavilo da ostvaruje prihode. Iako oko trećina ispitanih žena i muškaraca nije završila osnovnu školu, razlika je veća kada je u pitanju srednja škola (4% ispitanica, 13% ispitanika). Patrijarhalno razumevanje uloge žene u porodici ogleda se i u tome da se 3% ispitanica odlučilo da izabere odgovor da je pol razlog zbog koga nisu upisane u školu, odnosno njih 10% da je brak i odgajanje dece uzrok prekida školovanja.

Rezultati istraživanja ostavljaju prostor za to da državne institucije i lokalne samouprave u budućnosti preduzimaju mere u cilju daljeg poboljšanja pristupa socioekonomskim pravima žena u romskim zajednicama, koje bi se odnosile i na eliminisanje rodnih razlika i oslobađanje od tradicionalnih uloga i stereotipa, što bi sveobuhvatno poboljšalo njihov položaj u društvu.